

Т.Л. АНДРІЄНКО

Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна

**РОСЛИННІСТЬ І ФЛОРИСТИЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ ВОДНО-БОЛОТНОГО
УГІДДЯ МІЖНАРОДНОГО ЗНАЧЕННЯ
«ЗАПЛАВА РІЧКИ СТОХІД»
(ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ)**

Ключові слова: водно-болотне угіддя, р. Стохід, рослинність, флора, охорона

Водно-болотне угіддя (ВБУ) «Заплава річки Стохід» було засноване в 1999 р. у Західному Поліссі (Камінь-Каширський, Любешівський і Маневицький райони Волинської області). Площа ВБУ — 10 000 га, з яких 1 800 га займають акваторії, 7 400 га — болота, 800 га — луки [4].

За геоботанічним районуванням України [3], основна частина території ВБУ (крім невеликого відрізка на півдні) входить до Поліської підпровінції, Ковельсько-Сарненського (Західноукраїнського) геоботанічного округу, Ратнівсько-Любешівського (Верхньоприп'ятського) геоботанічного району. Згідно з торфово-болотним районуванням України [5], заболоченість цього регіону становить 11 % (при середній для України 2 %), тобто це найбільш заболочена територія України.

Вивченість рослинного світу територій, занесених до Рамсарського списку (та перспективних для занесення до нього), здебільшого невисока, крім тих випадків, коли ВБУ є природно-заповідним. Нерідко на територіях ВБУ більшою мірою досліджена фауна, особливо орнітофауна та іхтіофауна. Стосовно ВБУ «Заплава річки Стохід» зауважимо: ботанічних даних щодо його території небагато. Нечисленні відомості наведені й у зведенні по водно-болотних територіях України [4]. Останнім часом активно вивчали північну частину заплави Стоходу в тому місці, де він зливається із Прип'яттю. Тут створений Національний природний парк «Прип'ять—Стохід» [2]. Ми досліджували рослинність і флору основної частини ВБУ (від с. Арсеновичі Ковельського р-ну) у 2008—2009 рр. Найбільшу площу на обстеженій території займають угруповання гідрофільних типів рослинності — водного та прибережно-водного, які в заплавах Стоходу і Прип'яті формують своєрідний комплекс із болотною та лучною рослинністю.

У заростаннях русел і руслових водойм переважають *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., *Scirpus lacustris* L., *Glyceria maxima* (C. Hartm.) Holub, види роду *Carex* L. — *C. elata* All., *C. acuta* L., *C. acutiformis* Ehrh. Подекуди поряд із руслами є купинно-осокові болота. Загалом заростання водойм території ВБУ «Заплава річки Стохід» має переважно бореальний характер. Серед видів, які

по руслах і затоках утворюють великі популяції, слід назвати *Comarum palustre* L., *Mentha aquatica* L., *Caltha palustris* L., *Nymphaea candida* J. Presl et C. Presl, *Nuphar lutea* (L.) Sm. Найбільші популяції *Nymphaea candida* виявлені на оз. Сосне на Рівненщині (на кордоні з Білоруссю), де вид створює аспект його прибережної частини. Заростання оз. Нобель, одного з найбільших озер на цій території, є досить одноманітним — по його краях формуються вузькі смуги *Nuphar luteum* і *Scirpus lacustris*, зрідка відзначена *Nymphaea alba* L.

Види, властиві більше Лісостепу, ніж Поліссю, — такі, як *Typha angustifolia* L., *Stratiotes aloides* L., *Solanum dulcamara* L., — зростають поодинокими куртинами. Зрідка трапляються *Utricularia vulgaris* L. Підводний ярус утворюють види роду *Potamogeton* — найчастіше *P. nodosus* Poir. і *P. lucens* L.

Болота ВБУ «Заплава річки Стохід» майже всі багатого живлення, евтрофні. Переважають трав'яні болота, здебільшого вищеназвані купинно-осокові, з домінуванням *Carex elata* та *C. appropinquata* Schum.

У притерасних частинах заплави нерідко трапляються вузькі смуги вільшнякаків з покривом із болотних видів. Більшість вільшняків заплави Стоходу належать саме до болотних.

Луки на території ВБУ займають невеликі площі. Переважають торфові луки, представлені ценозами формацій *Molinieta caeruleae*, *Deschampsia caespitosa*, *Cariceta nigrae*, *C. paniceae*. Крім торфових лук, значне поширення мають болотисті — з домінуванням *Carex acuta*, *Phalaroides arundinacea* (L.) Rausch., місцями — *Agrostis stolonifera* L., *Poa palustris* L. Майже немає справжніх лук, характерних для багатьох заплави Українського Полісся. Відсутні остепнені та засолені луки.

У північній частині ВБУ (поблизу сіл Воля Любешівська, Седлище, Рудка Червенська, Нові Червища) рослинність заплави Стоходу має більш бореальний характер. У центральній частині заплави основні площі займають трав'яні болота з домінуванням переважно *Carex elata*, подекуди — *C. vesicaria* L., *C. acutiformis*. Як асектатор відзначена *C. rostrata* Stokes.

Ближче до борової тераси Стоходу трапляються ділянки мезотрофних та еумезотрофних боліт. На цих обводнених болотах домінує звичайно *Carex lasiocarpa*. У травостої переважають *Comarum palustre* та *Menyanthes trifoliata* L., іноді вони співдомінують. Як асектатори виступають *Lythrum salicaria* L., *Veronica scutellata* L., *Lysimachia vulgaris* L., *Ranunculus flammula* L.

Найбільший науковий інтерес становлять ділянки таких боліт, де в рослинному покриві домінує *Utricularia intermedia* Наупе — комахоїдна рослина з центральноєвропейським ареалом. В Україні вона трапляється в північно-західній частині, найбільші її популяції відзначені в Західному Поліссі. Ці ділянки займають плескати обводнені зниження. Під час обстеження *U. intermedia* квітнула, утворюючи аспект, на ділянках із досить глибоким шаром води (30—35 см). Виявлена ділянка мезооліготрофної асоціації *Caricetum (lasiocarpace) utricularioso (intermedia)* — *sphagnosum* із квітучою *U. intermedia* в притерасній частині заплави Стоходу біля с. Воля Любешівська. Проективне покриття травостою — 75 %. Надводний ярус із покриттям 20—25 % утворює *Carex lasiocarpa*

Ehrh. Поодинокі в ньому зростають *Juncus effusus* L., *Rhynchospora alba* (L.) Vahl, *Comarum palustre*. Другий ярус — підводний, із покриттям 25—30 % формує *U. intermedia*, яскраві квіти якої добре помітні на поверхні води. У воді наявний також розріджений шар сфагнових мохів, серед яких переважає *Sphagnum auriculatum*. Тут є такі рідкісні та малопоширені види, як *Drosera intermedia* Hayne, *Carex serotina* Mégat, а також *Juncus bulbosus* L., котрий заселяє невеликі заглибини. На ділянках боліт біля сіл Седлище та Рудка Червенська неподалік від борової тераси виявлені подібні угруповання асоціації *Caricetum (lasiocarpace) utricularioso-(intermedii) sphagnosum*.

Проте, вірогідно у зв'язку з незначною обводненістю цих ділянок, у спекотне літо 2008 р., коли глибина води не перевищувала 1—3 см, *D. intermedia* не квітнула, але утворювала щільний (40—50 %) шар на дні. З асектаторів були наявні *Comarum palustre*, *Menianthes trifoliata* L., *Juncus bulbosus*, *Drosera intermedia*. Розріджений (20—30 %) сфагновий покрив формував *Sphagnum centrale*.

Угруповання зі співдомінуванням *Utricularia intermedia* досі не були виявлені та описані на Західному Поліссі. Нині вид занесений до «Червоної книги України» [1].

Серед лісової рослинності водно-болотного угіддя «Заплава річки Стохід» переважають ценози формації *Pineta sylvestris* і *Alneta glutinosae*. Соснові ліси зосереджені на борових терасах Стоходу та прилеглої ділянки Прип'яті. Це насамперед культури різного віку. Природні ділянки з різновіковим деревостаном трапляються лише зрідка. В соснових лісах відзначений здебільшого моховий покрив, переважно з домінуванням *Dicranum rugosum* і *Pleurozium schreberi*.

Нерідко на підвищених ділянках формується мохово-лишайниковий покрив із тих же видів мохів і лишайників роду *Cladonia*.

На плескатих пагорбах знайдені сосново-лишайникові угруповання з розрідженим (10—15 %) травостоем, у якому переважають *Calluna vulgaris* (L.) Hull, *Thymus serpyllum*, *Corynephorus canescens* (L.) P. Beauv., *Festuca ovina* L. Тут наявні малопоширені псамофітні види — *Dianthus pseudosquarrosus* (Novák) Klokov, *Tragopogon ucrainicus* Artemczuk. Нерідко на борових терасах Стоходу спостерігаються соснові ліси рідкотравні, де майже відсутні трав'яний і моховий яруси.

На підвищених елементах рельєфу в заплаві Стоходу лісів дуже мало. Вони зростають переважно на межиріччі Прип'яті та Стоходу при їх злитті в межах НПП «Прип'ять-Стохід».

Це зумовлено особливостями геоморфологічної структури цієї ділянки, а також її гідрологічною ситуацією — наявні окремі моренові горби з неглибоким підстиланням мергелю. Тут розміщені великі лісові масиви — Сваловицька дача та Бучинська дача, найбільші та найцікавіші на ВБУ «Заплава річки Стохід».

Ліси Сваловицької дачі різноманітні за флористичним складом. Вони сформувалися на досить багатих дерново-підзолистих ґрунтах. Лише тут на території ВБУ значну роль відіграють листяні ліси — дубові та грабово-дубові, меншу — сосново-дубові. Частина території дачі займають соснові ліси. Дубові та грабово-дубові ліси належать до ацидофільної ланки дубових лісів Полісся.

Серед них переважають чорницеві, молінієво-чорницеві, місцями конвалієві. Значну площу в зниженнях займають вільшняки або вільхово-дубові заболочені ліси, в яких у трав'яному покриві переважають *Phragmites australis*, *Iris pseudacorus* L., місцями — *Calamagrostis canescens* із ядром типових для Полісся болотних видів. Усе це створює значне різноманіття флори та рослинності Сваловицької дачі.

Бучинська дача розміщена на спільній терасі Прип'яті та Стоходу. В її рослинному покриві домінують соснові ліси, характерні для Полісся. Проте в їхньому складі наявні центральноєвропейські види — такі, як *Lembotropis nigricans* (L.) Griseb., *Carex umbrosa* Host. Дубові ліси виявлені тут на невеликій площі на плескатоному підвищенні, вони межують із вільшняками в зниженнях. Іноді трапляються рідкісні для регіону лісові оліготрофні болота з домінуванням у травостой *Eriophorum vaginatum* L.

Однією з найоригінальніших у ВБУ є рослинність пісків. Вона відзначається домінуванням або співдомінуванням у травостой центральноєвропейських видів: переважно *Corynephorus canescens*, *Holcus mollis* L., *Sedum sexagulare* L. із домішкою інших псамофітів — *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth, *Koeleria glauca* (Spreng.) DC. Цим псамофітна рослинність регіону відрізняється від такої інших частин Полісся. Як асектатори тут виступають малопоширені та рідкісні види, зокрема *Dianthus pseudosquarrosus* (Novák) Klokov, *Jurinea pseudocyanoides* Klokov, *Tragopogon ucrainicus* Artemczuk.

На сухих піщаних ділянках навколо оз. Засвітське на терасі Стоходу (Рівненська обл.) були виявлені рідкісні псамофітні види Полісся — *Astragalus arenarius* L. та *Linaria dulcis* Klokov, яка раніше не вказувалася для Західного Полісся, а на вологих пісках біля озера — *Lycopodiella inundata* (L.) Holub. Найбільш рідкісним видом псамофітних ділянок Стоходу є *Jovibarba sobolifera* (Sims) Opiz.

Загалом флора ВБУ «Заплава річки Стохід», як і флора Полісся в цілому, є флорою міграційного типу, котра сформувалась із різних центрів. Основною особливістю флори ВБУ, як і північної смуги Полісся загалом, є переважання бореальних видів із голарктичними та євразійськими ареалами, а також значна участь у ній центральноєвропейських видів, насамперед, як уже вказувалось, у псамофітній рослинності.

Усього на території ВБУ «Заплава річки Стохід» виявлено два види з Європейського Червоного списку (*Silene lithuanica* Zapal. і *Tragopogon ucrainicus*), чотири — з Додатку I Бернської конвенції (*Aldrovanda vesiculosa* L., *Cypripedium calceolus* L., *Jurinea pseudocyanoides*, *Salvinia natans* (L.) All.), 25 видів — із «Червоної книги України». Серед них чимало тих, які до третього її видання були занесені вперше, переважно за пропозиціями автора, — *Astragalus arenarius* L., *Succisella inflexa* (Kluk) G. Beck, *Salix myrtilloides* L., *Utricularia intermedia*, *Jovibarba sobolifera*. Останній вид перебуває тут на південній межі поширення. В цьому регіоні було виявлено декілька його великих популяцій.

На території ВБУ «Заплава річки Стохід» знайдено також низку видів із III видання «Красной книги Беларуси», які зростають на території, прилеглої до

України. Серед них — *Melittis sarmatica* Klokov, *Primula elatior* Hill, *Carex tomentosa* L., *Eriophorum gracile* Koch, *Moneses uniflora* (L.) A. Gray. Останній вид уперше був виявлений нами в НПП «Прип'ять—Стохід». В Україні цей бореальний вид частіше трапляється в Карпатах, ніж на Поліссі.

Цікавим фактом є той, що у ВБУ «Заплава річки Стохід», північна частина території якого «підходить» до кордону з Білоруссю, нами були знайдені південні види, які раніше для цього регіону не вказувалися. Серед них — *Anthemis subtinctoria* Dobrocz., *Centaurea borysthena* Grun., *Phleum phleoides* (L.) Karst. *Centaurea borysthena* поширена переважно в Лісостепу та Степу України й лише зрідка трапляється в південній частині Полісся — по берегах Дніпра біля Києва. У ВБУ цей вид куртинами зростає на освітлених сонячних берегах Стоходу та його заплавної водойми. У подібних екологічних умовах поширюються також інші південні види.

Отже, до флористичних особливостей ВБУ «Заплава річки Стохід» слід віднести специфічний характер псамофітної рослинності, у складі якої значну роль відіграють центральноевропейські види, наявність багатьох видів, занесених до «Червоної книги України» та «Красної книги Беларуси», зростання тут деяких південних видів, властивих в Україні переважно Лісостепу та північній частині Степу.

Висловлюю щире подяку ст. наук. співробітнику Ічнянського національного природного парку канд. біол. наук О.А. Жигаленку за допомогу при проведенні польових досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко Т.Л. Пухирник середній. *Utricularia intermedia* Hayne // Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — С. 515.
2. Андрієнко Т.Л., Прядко О.І. Рослинність НПП «Прип'ять—Стохід» // Національний природний парк «Прип'ять—Стохід». Рослинний світ / За заг. ред. Т.Л. Андрієнко. — К.: Фітосоціоцентр, 2009. — С. 47—72.
3. *Геоботаничне районування Української РСР*. — К.: Наук. думка, 1977. — 303 с.
4. Стеценко М.П., Химин М.В. Заплава річки Стохід // Водно-болотні угіддя України. Довідник / За ред. Г.Б. Марушевського, І.С. Жарук. — К.: Чорномор. прогр. Ветландс Інтернешнл, 2006. — С. 96—99.
5. *Торфово-болотний фонд УРСР, його районування та використання*. — К.: Наук. думка, 1973. — 230 с.

Рекомендує до друку
Д.В. Дубина

Надійшла 23.03.2012 р.

Т.Л. Андриенко

Институт ботаники имени Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

РАСТИТЕЛЬНОСТЬ И ФЛОРИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ВОДНО-БОЛОТНОГО УГОДЬЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ЗНАЧЕНИЯ
«ПОЙМА РЕКИ СТОХОД» (ВОЛЫНСКАЯ ОБЛАСТЬ)

Характеризуется водно-болотное угодье международного значения «Пойма реки Стоход» (Волынская область). Описываются растительность и флористические особенности данного водно-болотного угодья.

К л ю ч е в ы е с л о в а: водно-болотное угодье, р. Стоход, растительность, флора, охрана.

T.L. Andrienko

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

VEGETATION AND FLORISTIC FEATURES OF THE WETLAND
OF INTERNATIONAL SIGNIFICANCE, STOKHID RIVER
FLOODPLAIN (VOLYN REGION)

The Stokhid River Floodplain, a wetland of international significance (Volyn Region), Ukraine, is characterized. Vegetation and flora of the floodplain are described.

Key words: wetland, Stokhid, vegetation, flora, conservation.